

Zaman-Mekân

HASAN BÜLENT KAHRAMAN

Son üç gündür Ankara'da devam eden bir sempozyumda dünyanın önde gelen mimarları ve düşünürleri Türkiyeli meslektaşlarıyla birlikte 'zaman' kavramını enine boyuna tartıştılar. Sempozyum bir grup mimarın oluşturduğu çok dar ve seçkin-

ci bir örgüt olan 'Any' tarafından düzenlenmişti. Türkiye'deki ortağı Mimarlar Derneği 1927 idi, ama Haluk Pamir'in asistanlarıyla birlikte ortaya koyduğu kişisel katkı ve uluslararası mimarlık etkileşimlerindeki önemli isim Süha Özkan'ın çabası olmasaydı, bu önemli ve prestiji yüksek toplantının gerçekleştirilmesi herhalde olanaksızdı. Toplantının konusu 'zaman'dı.

Başlangıçtan beri felsefecilerin yorumlamaya çalıştıkları bu kavramın güçlüğü ve karmaşıklığı belki de fizikle kesişmesinden kaynaklanmaktadır. 'Somut' ve 'nesnel' denebilecek ve fiziğin verileriyle ele alınabilecek zaman, aslında o bağlamda bile tek boyutlu bir kavram olarak tanımlanamamaktadır. Yirminci yüzyılın başında Einstein'ın Newton mekânının getirdiği çizgisel (lineer) za-

man anlayışını yeni bir evreye taşıyarak görelilik kavramıyla sorgulaması yepyeni bir süreci başlatmıştır. Bu süreç sanatta, kültürde, toplumbilimde yeni oluşumlar doğurmuş ve bütün bir yirminci yüzyılı etkilemiştir, ama günümüzde yaşanan yeni fizik gerçeklikler zamanla olan ilişkimizi daha sorunlu bir hale getirmektedir. Her şeyden önce sayısal (digital) ortamın devreye girmesi, sanallık (virtuality) kavramının giderek etkinleşmesi ve yaygınlık kazanması zaman-mekân ilişkisinin yerleşikliğini bir kez daha parçalamaktadır.

Geç yirminci yüzyılda modernite sonrası yorum çabaları ve oluşumlar mekânı ve onun somutluğunu daha öne çıkarsa ve coğrafya olgusunu birçok düzeyde tarihin önüne yerleştirirse de zamanın insan için ifade ettiği bir düzeyin aşılması galiba olanaksızdır. O da içselleştirilmiş zaman, yani bellektir. Bellek ve içselleştirilmiş zaman, bu kavramın nesnelliğini elbette devre dışı bırakmakta ve onu kültürel bir olguya dönüştürmektedir.

Aslında Doğu toplumlarının da Batı toplumlarının da 'gelişim' kavramıyla olan ilişkileri zaman kavramıyla olan etkileşimleri içinden görülmelidir. Zamanın saatle ölçülmesi, yercillik (sekülerizm) olgusunun en geniş anlamıyla hayata geçmeye başladığı noktadır. Öylelikle zama-

nın siyasallaştırılması, toplumsallaştırılması da başlamıştır. Ne var ki, bu, zaman denildiğinde insan için ifade ettiği anlamın belleğin ötesine geçmesine olanak vermemektedir. Belki de zamanın saatle ölçülebilir bir gerçekliğe dönüştürülmesi, insanın evrensel varoluş trajedisinin de başladığı noktadır. Bir ikinci husus da zamanın insan için ifade ettiği anlamın, ölümün somutluğu olmasıdır. Belki buradan gidilirse zamanın geri getirilmesi gibi devrimsel bir açılım yaşanmadıkça erken yirminci yüzyıl düşünürlerinin bu konuda geliştirdikleri düşüncenin aşılamayacak bir ufuk hattı oluşturduğu söylenebilir. Bergson'un, Walter Benjamin'in zamana dönük yorumları, en azından bellek söz konusu oldukça, geçerliliğini koruyacaktır.

Bugün toptancı yaklaşımların sonuna gelindiğinden söz edilmektedir. Bütüncül modeller artık eski işlev ve geçerliliğini yitirmiştir. Bu, elbette zamanı da yeniden ele almayı gerektiren bir sürece tekabül etmektedir. İnsanı sürekli olarak ütopyik bir gelecek kavrayışının içinden dünyaya bakmaya zorlayan yaklaşımlar aşılmakta, zaman, bugünün hattında değil, dün-bugün hattında ele alınmaktadır. Bu, insanın belleğiyle barışması anlamına gelse de herhalde zaman çocuklarını yiyen baba imgesini sürdürerek insanla uzlaşmazlığını ve ölümle dostluğunu sürdürecektir.